

VJEKOSLAV MIKECIN, *Marksisti i Marx*,
Zagreb, 1982, 384 str.

Ako filozofija, kaže Sartre, treba da bude ujedno totalizacija znanja, metoda, regulator ideja, oružje za napad, jezično zajedništvo, onda je jasno da su epohe filozofskog stvaralaštva rijetke. Između XVII i XX stoljeća Sartre priznaje »trenutak« Descartesa i Lockeja, »trenutak« Kanta i Hegela, i na kraju »trenutak« Marxa. Te tri filozofije postaju, svaka prema svom redu, humus svakoga pojedinačnog mišljenja i obzorje svake kulture; one ostaju nepreraštene tako dugo dok povijesni trenutak čiji su one bile izraz ne bude sam prerašten.

Htjelo se to ili ne htjelo, naša je epoha epoha Marxove misli bilo da se tu misao želi apsolutizirati, obezvrijediti, iskrivljenu dogmatizirati ili joj dati njezino pravo povijesno mjesto. Dok ova epoha dakle povijesno ne bude preraštena, nicat će još bezbrojne teorijske interpretacije i s pravom će se, a to se već i sada može, govoriti ne o marksizmu kao autentičnoj Marxovoj misli, nego o marksizmima, raznoraznim teorijama inspiriranim Marxovom mišlju.

Vjekoslav Mikecin, naš poznati marksist, posvetio je već prilično mnogo stranica toj problematici pa nam ponovo pruža niz zanimljivih studija u ovoj knjizi s iscrpnim predgovorom Rade Kalanja. U svojih desetak knjiga sa širokim tematskim rasponom Vjekoslav Mikecin istražuje i konzekventno kritički ispituje i ocjenjuje brojne teoretske i političke fenomene neprestano prisutne u marksističkoj teoriji i praksi s oštricom uvijek okrenutom prema dijamatskoj dogmatskoj involuciji još uvijek, na žalost, toliko prisutnoj u nas i u svijetu i uvijek naglašavajući da nije moguće govoriti o socijalizmu bez mogućnosti demokratskog mišljenja i djelovanja.

Iz prvog dijela knjige pod naslovom »Suočavanje stavova« proizlazi osnovni filozofski stav Vjekoslava Mikecina da nema razvoja ni napretka misli, pa prema tome ni marksističke misli, bez otvorenosti, bez dijaloga, bez slobodnog izražavanja, bez kritičnosti, nužnih komponenata koje jedine mogu spasiti neku misao od upadanja u dogmatizam. Apologetski stavovi nose smrt svakoj misaonosti i sprečavaju svaki napredak. Kako kaže i Rade Kalanj u predgovoru, Vjekoslav Mikecin bori se u svom teorijskom i praktičnom radu protiv okamenjenosti, ideološke uskogrudnosti jer »poima marksizam kao otvoreno polje revolucioniranja mišljenja i prakse, teorije i zbilje« (str. 11).

Drugi dio knjige posvećen je dobro poznatim ličnostima o kojima je — a uvijek s jednog drugog aspekta — autor već u više navrata govorio. To su: Antonio Labriola, Karlo Korsch, György Lukács, Jean-Paul Sartre, Louis Althusser i Roger Garaudy.

Kao postscriptum autor nam donosi svojih »Jedanaest teza o marksizmu« inspiriran Marxovim »Tezama o Feuerbachu« a nastalih kao odaziv na anketu beogradskog časopisa »Marksistička misao« o stanju i problemima marksizma danas.

Kada se obilježava stogodišnjica smrti Karla Marxa posebno je interesantno upitati se koliko je i kako ta misao evoluirala, a i zašto je involuirala. Od posebnog je interesa i geografsko određenje te evolucije odnosno involucije. O tome nam govori studija »Problemi marksističke misli danas« gdje možemo naći i misao francuskog isusovca Jean-Yvesa Calveza, inače izvrsnog poznavaoca Marxove

izvorne misli i marksizma, koji kaže: »Postoji li među suvremenicima itko koga marksizam ne izaziva ili mu ne zadaje pitanja?«

Teoretičari marksizma s Istoka osjećaju potrebu, a neki je i glasno izriču kao Maximilien Rubel, da se Marx rehabilitira usprkos reputaciji koju uživa ili baš zbog te reputacije.

Nije međutim nimalo slučajno što naš autor počinje svoju studiju citiranjem toga zahtjeva Maximiliena Rubela jer je baš u istočnim zemljama Marxova misao iskrivljena i takva se iskrivljena dogmatizirala pa je naglašavanje potrebe za autentičnom Marxovom misli normalno i razumljivo što Vjekoslav Mikecin i ističe. Samo u plodotvornom dijalogu i ponovnom promišljanju i očišćenju dogmatskih nanosa može se odmjeriti stvarna aktualnost, domet i vrijednost Marxove misli, jednako kao i autentičnost i vrijednost misli ostalih marksističkih teoretičara također iskrivljenih i dogmatiziranih i zajedno s Marxovom misli pretvorenih u karikaturu.

Kao dobar poznavalac istočnih i zapadnih teoretičara marksizma a uz to i autentične Marxove misli, Vjekoslav Mikecin nas upućuje na njihove temeljne stavove koliko mu to prostor dopušta jer za dublju i sveobuhvatniju analizu svakog od njih trebalo bi po više knjiga za svakoga pojedinog mislioca.

Naš nas autor posebno upozorava na kategoriju svijesti u Marxa, na njegov pojam svjesne djelatnosti koji predstavlja posebno čovjekovo svojstvo a koje se razlikuje od dotadašnjih i idealističkih i materijalističkih koncepcija što su počivale na dualizmu mišljenja i stvarnosti, ideje i materije, teorije i prakse. Svijest za Marxa znači svjesno djelovanje, svjesno bivstvovanje, svjesno proizvođenje, a to znači neraskidivo jedinstvo »misaone« i »praktične« djelatnosti (str. 45).

Također je jedna od važnih filozofskih kategorija na koju nas Vjekoslav Mikecin upozorava — kategorija slobode — što se pojavljuje u Marxa a koja se najčešće svodila na najodbojnije banaliziranje — kao spoznaja nužnosti. Sloboda za Marxa znači, kaže nam naš autor, nadilaženje svih granica koje se postavljaju kao prepreka slobodnoj ljudskoj stvaralačkoj i samostvaralačkoj djelatnosti pa bile te granice društvene ili prirodne naravi. Dakle ona se očituje u praktičnom djelatnom mijenjanju uvjeta svog života u takve uvjete koji će biti dostojni ljudske prirode (str. 46). A historijsko-društvena dimenzija te slobode koju može determinirati ili čak oduzeti drugi čovjek ili grupa ljudi, ili je ugrožavati, mora se tražiti u revolucionarnom udruživanju koje će pomicati i mijenjati granice te oduzete slobode.

Pojam dijalektike također je bio osakaćen i obezvrijeđen nametanjem staljinskog dogmatizma, jer je u Marxa tu riječ o *povijesnoj* dijalektici (kurz. V. M.) koju današnji teoretici marksizma nastoje ponovo oživjeti.

Od posebnog je interesa i poglavlje koje se direktno nastavlja na posljednje rečenice prethodnog poglavlja »Talijanski marksisti o dijalektici« (str. 61—98) a koje je opet nastavak poglavlja pod naslovom »Duboki su korijeni dogmatizma« (str. 98—124). Staljinski dogmatizam, zapravo otuđena politička moć, prisutan je još i danas u svijetu, naročito u istočnom bloku zemalja, i predmet je još uvijek mnogih kritika i rasprava a talijanski su marksisti otišli najdalje u njegovoj kritici, uz to što su bili i jedni od prvih koji su zahtijevali otvorenost marksističke misli, slobodnu diskusiju i odbacivanje svake pravovjernosti i monopola na istinu, jer nužno vode u okamenjenost i dogmatizam. Samo borba

mišljenja i istinska demokracija vode do razvoja misli i društva jer koncentracija vlasti u jednim rukama bez mogućnosti kontrole vodi neminovno do drastičnih pojava kakve nam je staljinski period jasno pokazao.

Danas se vidi da su u ime socijalizma nametani najgrublji oblici despotizma i hegemonizma a neprestano pozivanje na marksizam izrodilo se u sterilni dogmatizam. Iza revolucionarnih parola skrivalo se najispraznije sektaštvo, zaključuje Vjekoslav Mikecin. Jer povijest ovih posljednjih šezdesetak godina u svijetu još jednom je jasno pokazala da ne može biti monopola na istinu, na razvoj naučne socijalističke misli, da nema niti može biti avangarde unaprijed patentirane za revolucionarni pokret masa.

Svojim do sada navedenim raspravama Vjekoslav Mikecin želi prije svega ukazati na povijesne prostore i tekovine ali i proturječnosti, slabosti i povijesne promašenosti marksizma u teoriji i praksi. Monolitizam i uniformnost moćnog sovjetskog centra koji je dirigirao svojim sekcijama širom evropskih i van-evropskih zemalja trajao je do 50-ih godina ovog stoljeća, kada se pojedine komunističke partije počinju osamostaljavati i otcjepljivati pa prema tome i oslobađati i u teoriji i u praksi od željezne ruke dogmatske involucije marksizma a u čemu je prednjačila KP Italije. Ta involucija bila je i dugotrajna i duboka a još je i danas brane izvjesni teoretičari smatrajući je doprinosom marksizmu.

Zbog toga obnova autentičnog marksizma ne samo da je potrebna nego čak nije ni dovoljna. Za istinske marksiste ta se misao treba razvijati i unapređivati umjesto dogmatizirati pa čak ako je potrebno ne oklijevati podvrgnuti je stvaralačkoj kritici i reviziji, uvjetima neophodnima da neka misao bude valjana. O tome govori V. Mikecin u članku »Filozofija, politička ekonomija i socijalizam«.

Autor ne zaboravlja ni još jedan važan filozofski problem koji zauzima važno mjesto u Marxa i susreće se mnogo ranije u filozofiji a to je problem alijenacije. U Hobbesa pojedinci prenose svoja prava na vrhovnog monarha, u Rousseaua to je »opća volja«, u Hegela pojam otuđenja predstavlja jedan od centralnih pojmova njegove filozofije, u Feuerbacha je najizrazitiji oblik otuđenja religiozno otuđenje dok Marx u njemu vidi historijsku pojavu što se manifestira na ekonomskom, političkom, ideološkom, itd. planu a koja nipošto nije izvanvremenska pojava. Lefebvre, francuski marksist, razrađuje na brojnim stranicama razne oblike otuđenja i razotuđenja u socijalističkim društvima i posebno ističe oblik političkog otuđenja.

Problemi estetike u djelokrugu su posebnog interesa Vjekoslava Mikecina pa će im i u ovoj knjizi posvetiti šezdesetak zanimljivih stranica. Iako se iz Marxova mišljenja, kaže Vjekoslav Mikecin, mogla razviti i teorija odraza, ipak su se oko nje sjatili razni vulgarizatori i grabili što se dade ugrabiti da bi to ponudili kao razrađenu i produbljenu Marxovu misao a zapravo su Marxovu misao srozali daleko ispod razine koja toj misli pripada.

Što se tiče odnosa politike, u smislu borbe za novi svijet, i umjetnosti i kulture, u okviru teorije i prakse koja se poziva na marksizam, naš autor podržava Gramscija čije mu se mišljenje čini neobično dragocjenim jer brani slobodu umjetničkog stvaralaštva. Umjetnost ne smije biti ni dirigirana ni obuzdavana, ni u samom početku a ni u bilo kojoj svojoj razvojnoj etapi, ako se želi da umjetničko stvaralaštvo dosegne potrebnu razinu. Najbolji je dokaz dirigirane umjetnosti socijalistički realizam.

Već smo istakli koliko se Vjekoslav Mikecin trudi i kako ne propušta ni jednu priliku da razotkrije u samim njegovim korijenima duh staljinizma pa govoreći o Györgyju Lukácsu ponovo pokušava objasniti fenomen staljinizma još uvijek prisutnog u svim sredinama. Zajedno s Lukácsom, koji je poprilično ostao dogmatik, zaključuje da su se mnogi subalterni i izopačeni oblici marksističke misli prije Staljinova našli okupljeni u Staljinovu djelu gdje su našli svoju razradu i sistematizaciju. I tome je uvijek pomogla objektivna situacija, tj. naslijeđena slaba ekonomska i demokratska baza carske Rusije, kojoj se pridružuje oskudna teorija svedena na nekoliko ogoljelih principa što se žele nametnuti kao neporeciva istina. A svemu tome kumuje politička sila koja guši svaki drugi misaoni napor i koči svako stvaralaštvo. Tako se taj ogoljeli duh sam u sebi obnavlja, gluh za sve što izlazi iz njegova vidokruga. Ponekad pritisnut zbiljom on se modificira ili prilagođuje ali njegovi temeljni stavovi ostaju nepromijenjeni (str. 262), što je dobro objasnio Karl Mannheim kada kaže da pravi, široko obrazovani intelektualci ne mogu biti dogmatici (ako to jesu onda nisu pravi intelektualci) jer im je svaka duhovna jednostranost strana budući da su formirani da gledaju na stvari oko sebe s više različitih aspekata.

Mada je već u više navrata o njima govorio, Vjekoslav Mikecin osvrće se na uvijek interesantan način na Karla Korsch, Jean-Paula Sartre, Althussera, Rogera Garaudya, i druge.

U eseju »Marksistička misao i Roger Garaudy« Vjekoslav Mikecin nas podsjeća da marksistička misao u Francuskoj, mi bismo prije rekli socijalistička misao, ima dugu i bogatu tradiciju i da je Marx pisao neka svoja djela u Francuskoj, a mi bismo još podsjetili na ono dobro poznato da se bogato inspirirao francuskim socijalistima utopistima i francuskom revolucijom. No, nastavlja V. Mikecin, usprkos tome što je Marx cijeloga svog života održavao najprisnije kontakte s francuskim radničkim pokretom, i usprkos tome što je među francuskim teoretičarima našao mnoge svoje sljedbenike, ipak je marksistička misao u Francuskoj gubila i svoju prodornost i svoju aktualnost. No kao što se Hegel nije mogao ukorijeniti u francuskoj filozofiji, isto tako nije ni Marx tu mogao pustiti svoje korijenje. A sektaški izolacionizam i staljinski dogmatizam KPF koji se tu najdulje održao od svih zapadnih zemalja, pa ni danas još nije napušten, nije u toj zemlji visoko razvijene kulture mogao naći većeg interesa za autentičnog Marxa. Tek Henri Levevre nakon drugoga svjetskog rata oživljava marksističku misao u Francuskoj i podvrgava najoštrijoj kritici staljinski dogmatizam koji će kasnije nastaviti razotkrivati, iako već u podmakloj dobi, dugogodišnji zastupnik staljinizma Roger Garaudy. No ostavimo Rogera Garaudya i zaustavimo se malo na Mikecinovim tezama o marksizmu.

U prvoj tezi autor izražava žaljenje što je marksističko mišljenje u istočnim zemljama tzv. dijamat pao duboko ispod razine koju je doseglo mišljenje samog Marxa, jer zapravo zbog političke jednostranosti to mišljenje zazire od kritičke rasprave o čovjeku i njegovu svijetu.

Teorija odraza, druga teza, još i danas je na snazi u službenih ili državnih filozofa istočnog bloka, koji u okviru subjekt-objekt relacije srozavaju djelatni spoznajni subjekt na puki subjektivni, pasivni, odraz objektivne stvarnosti, što odvodi do sterilnog dogmatizma koji se etablira kao nepomična vječno važeća istina što se nameće cijeloj budućoj praksi u obliku određenih recepata, shema koje, međutim, ne odgovaraju onome što se zove povijesna istina ili istinom povijesti (str. 364, 365). Učenje dogmatskoga, birokratiziranog marksizma, dija-

mata, o mijenjanju okolnosti, o revolucioniranju postojećeg stanja, o potrebi odgoja ljudi i o izgradnji novoga socijalističkog čovjeka — zaboravlja, međutim, da ti isti ljudi mijenjaju okolnosti i da sami odgajatelji moraju biti odgajani. Jer inače se društvo dijeli na one koji stoje iznad društva i neograničeno vladaju ljudima i stvarima (manjina) i one (većina) koje treba voditi za ruku prema komunizmu; takav se sistem može okarakterizirati kao državni, ili partijski, ili birokratski socijalizam, a to je izrečeno u trećoj tezi.

Dijamat (četvrta teza) zapravo »lijeni«, »nemisaoni«, dogmatski marksizam polazi od udvajanja svijeta — materijalna baza i idejna nadgradnja — iz čega proizlazi da je idejna nadgradnja puki epifenomen materijalne baze i nije u stanju objasniti udvajanje cjeline svijeta nego sve pojave u svom krilu naziva — nesocijalističkim, dekadentnim, buržoaskim, malograđanskim, ili jednostavno devijacijama nastalim pod pogubnim utjecajima neprijateljske ideologije ili proizvodom zaostale svijesti.

Dijamat (peta teza) ne shvaća osjetilni svijet, predmetnost, kao *praktičnu ljudsku djelatnost* (kurz. V. M.) zbog čega ostaje na razini predmarksovskog kontemplativnog materijalizma.

Dakako da iz svega toga dijamat ne može odgovoriti na pitanje što je *ljudska bit* (šesta teza) i čak to pitanje proglašava metafizičkim pitanjem te ga kao takvog odbacuje i time se svodi na puki apstraktni ontologizam, što opet odvodi do apologetike svega postojećeg i do etike — *treba da*, a to neizbježno vodi do raskoraka između proklamiranog ideala i tekuće društveno-političke prakse (kurziv V. M.).

Socrealizam, receptura stvaranja crno-bijelih likova, pozitivnih i negativnih heroja (sedma teza) i ideološke mistifikacije, nužni je proizvod dijamata. Umjesto da jamči na području duhovnog stvaranja osnovno načelo marksizma — slobodu stvaranja i istraživanja, demokratsku i odgovornu kritiku, dijamat u okviru socrealizma »ispovijeda« birokratski, ideološki normativizam i drži se načela »ako činjenice ne odgovaraju normi, to gore po njih« (str. 369).

Kada Marx ističe da je sav društveni život u osnovi *praktičan* (kurz. V. M.) to nikako ne znači da može i da treba netko samovoljno oktroirati zbivanje i lik te prakse (teza osam) jer to vodi u slijepi, grubi i primitivni voluntarizam grubog i nemisaonog mehaničkog materijalizma, te misterij objektivnih zakonitosti i nužnosti; bogatstvo ljudske prakse, međutim, ne da se nikako svesti u te okvire.

Najviši domet dijamata, međutim, jest to što ostaje na pukoj apriornoj deklaraciji o primarnosti materije i sekundarnosti duha, koji mu predstavljaju dvije kategorije međusobno nepomirljive (deveta teza) i nije kadar shvatiti da se materijalnost, objektivnost, dokazuje u stoljetnoj predmetnoj ljudskoj djelatnosti, praksi. No ako se teorija ukrutila, okamenila, dogmatizirala, bogatstvo življenja se zato nije zaustavilo.

Izopačena socijalno-politička praksa, koja se nastojala proglasiti univerzalno važećom i obaveznom za svaki socijalno-politički pokret usmjeren prema socijalizmu (teza deset), u osnovi je staljinistički, birokratski projekt i praksa koje treba bespoštedno i dalje razotkrivati, i odbacivati ih, a što je već naveliko i učinjeno. Jer nema socijalizma bez demokracije ni demokracije bez socijalizma. Samo u slobodnoj zajednici slobodnih ljudi može se ići prema istinskom ljudskom društvu ili društvenom čovječanstvu (str. 370).

I, napokon, jedanaesta Mikecinova teza koja se odnosi na Marxovu jedanaestu tezu o Feuerbachu. Ona rezimira ukupno Marxovo mišljenje, a koje ne želi biti samo još jedno tumačenje svijeta kao prethodne filozofije, nego prije svega želi biti mišljenje mogućnosti radikalne, tj. revolucionarne izmjene svijeta, iako ni tumačenje svijeta ne isključuje mijenjanje svijeta jer samim tim što »proizvodi oblik svijesti« pridonosi mijenjanju svijeta. Jer kada svijest ovlada masama onda ona postaje materijalna snaga, tj. snaga promjene svijeta (str. 371). A što ta promjena svijeta zapravo znači? Po Marxu to bi značilo svijet koji bi bio primjeren »ljudskoj prirodi«, a pojam promjene u Marxa, kaže naš autor, pretpostavlja mišljenje — činjenje istinske revolucije, kvalitativne izmjene svijeta. A za takvu izmjenu potrebno je cjelovito, kritičko, dijalektičko i antidogmatsko mišljenje kadro da ispituje, rasvjetljava i tumači *ne samo* stanje kakvo jest nego *prije svega* (kurz. V. M.) mogućnosti nadilaženja postojećeg. A nadilaženje postojećeg može se efektuirati samo ako se na njega gleda otvoreno, kritički, bez maskiranja i uljepšavanja.

Vjekosav Mikecin je, dakako, jedan od onih koji su budni i koji, siguran u svoje poštene i sigurne intelektualne stavove, nema potrebe da se zbog karijerizma priklanja praznom verbalizmu, skrivanju iza nerazumljivih i besadržajnih fraziranja. Kao i u ostalim svojim radovima on nam pošteno i otvoreno, jednostavno i svima razumljivo, iznosi svoja razmišljanja i ukazuje na one grube falsifikate marksizma koji su dijamatu poslužili da se tako dugo i uporno održava i proširuje i time nanese velike štete istinskoj revolucionarnoj misli koja se pomalo čisti od nepoželjnih naslaga i negativnih konzekvenca. On se bori za otvorenost marksističke misli i vidi u toj otvorenosti jedini način da se misao razvija zadržavajući u sebi ono što je vodi naprijed i nadilazeći u njoj ono što treba biti nadideno. Kako kaže Rade Kalanj, u Mikecinovim knjigama nigdje nećemo naći linearnu i idiličnu sliku marksističkih ideja. U njega nalazimo samo kontroverze, susrete, i prožimanja ideja. A to je i neophodno jer prave ideje mogu jedino tako i živjeti (str. 11).

Zlata Knezović

KLASA I AVANGARDA — Jugoslavensko iskustvo, I i II svezak, Zagreb 1983, 589 + 753 str.

Trideset godina promjene imena Komunističke partije Jugoslavije u Savez komunista Jugoslavije (1952—1982) kao i održavanje Dvanaestog kongresa SKJ bili su povod priređivačima i izdavaču (Globus — Zagreb) za pripremanje i tiskanje zbornika »Klasa i avangarda — jugoslavensko iskustvo«. Izbor, redakciju i komentare obavili su Mirko Banjeglav i Vjekoslav Koprivnjak, a predgovor je napisao Josip Vrhovec. Zbornik ima dva sveska i sadrži sábrane teorijske radove političara i teoretičara kao i izvode iz najrelevantnijih partijskih dokumenata u razdoblju od spomenutih trideset godina — dakle od početka izgradnje i razvoja samoupravne socijalističke Jugoslavije.